

COMPLEXUL DON JUAN AL PERSONAJELOR HORTENSIEI PAPADAT-BENGESCU: CAZUL DR. RIM¹

Simona Galațchi,

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, Academia Română,
Casa Academiei, Str. 13 Septembrie, Nr. 13, Sector 5, București
Bursier al Academiei Române, Calea Victoriei, Nr. 125, București
e-mail: simonagala@yahoo.com

Rezumat: Acest articol analizează extensia complexului oedipian în viața matură a personajului Hortensiei Papadat-Bengescu, Dr. Rim. Prima parte a articolului prezintă povestea personajului, reținând acele aspecte relevante din punct de vedere psihanalitic. Cea de-a doua parte oferă o interpretare a faptelor prezentate, cu scopul de a schița portretul Dr. Rim, așa cum rezultă din abordarea psihanalitică. Rezultatul acestei analize de natură interdisciplinară ne arată faptul că personajul nu este ceea ce au crezut cititorii până acum, intrând în jocul literar, subtil și confuz, al autoarei noastre din perioada interbelică.

Cuvinte-cheie: Hortensia Papadat-Bengescu, Dr. Rim, complexe psihologice.

Abstract: This article analyzes the extension of the Oedipal complex in the mature life of Hortensia Papadat-Bengescu's character, Dr. Rim. The first part of the article presents the actual story of the character pointing to the facts that are psychoanalytically relevant. The second section of it gives an interpretation to the presented facts and sketches the portrait of Dr. Rim as it results from the psychoanalytical approach. The result of this interdisciplinary outlook proves that this character contravenes the image readers perceived so far about this character, misled by the subtle and confusing literary game played by this Romanian interwar writer.

Keywords: Hortensia Papadat-Bengescu, Dr. Rim, psychological complexes.

DR. RIM. Personaj ce apare în romanele *Fecioarele despletite*, *Concert din muzică de Bach* și (doar menționat) în *Rădăcini*. Este soțul doctorei Lina.

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

Catolic iezuit. Profesor la Facultatea de Medicină. Lică, Mini și Nory îl numesc cu apelativele „moșul” și „neamțul”. Are două „pasiuni reci”: „stampele rare de artă și desene fidele ale realităților fiziologice” (*Fecioarele despletite*, p. 456). Și încă una, cântatul la vioară. Este ipohondru și/sau suferind de gută. Lina îl percepe ca fiind tiranic. „Nu practica medicina, având oroare de țigară și medicamente”. (*id.*, p. 499), de bucătărie etc. După mulți ani de la căsătoria cu Lina, suspină după frumoasa și răsfățata, senzuala Lenora. Părul lui, ca și redingota, e mult prea periat. Era un contrast trupesc (și nu numai) foarte mare între el și soția lui. Pe când își dădea docența, a cunoscut-o pe viitoarea sa soție, Lina, și a fost ajutat să obțină un post de profesor de către protectorul soției sale, Profesorul C. Este nemulțumit că Lina are o „mulțime de bani câștigați, neplasați” și nu îl ajută să cumpere o casă pentru ei doi, o casă pe care el și-o dorea: „Lui Rim îi plăcuse mult **stilul pretențios al exteriorului** (subl.meu)” (*Concert din muzică de Bach*, pp. 630-631) acestei case. Primise moștenire 200000 de lei de la tatăl său, vameșul, dar ar fi preferat ca Lina să plătească toți banii (bani ei) pentru cumpărarea casei. Ar fi vrut să o pedepsească pe Lina, lăsându-i mamei sale văduve și sărace banii lui moșteniți. Dar a renunțat în cele din urmă și i-a propus Linei să-i trimită o pensie mamei lui și să cumpere casa folosind și moștenirea lui. Îi era silă de Lina, pe care o vedea ca pe o unealtă.

Are episoade când cade la pat (din pricina gutei sau, pur și simplu, din ipohondrie). Data trecută când zăcuse, se înzdrăvenise mulțumită prezenței fecioarei Nory. Și, poate, și datorită pictoriței Baschkirtcheff, „marele lui amor ideal” (*Fecioarele despletite*, p. 585). Sia, fiica lui Lică, îi este adusă de Lina, pe post de infirmieră, să locuiască în casă cu ei. Dr. Rim este invitat să participe/să cânte cu vioara la concertul din muzică de Bach pe care Elena Drăgănescu urma să îl dea. Situația îl încântă. Odată, cântă în casă *Don Juan*, de Mozart. Doamnele care veniseră să asculte atunci au fost mulțumite, pentru că mai mereu auzeau doar pe „severul Bach” (*Concert din muzică de Bach*, p. 730).

Rim încearcă să o seducă pe Sia, dar ea îl refuză: „Dumneata să fii sănătos!” (*ibid.*, p. 749). El nu înțelege de ce Sia îl refuză grosolan. Află despre scrisoarea trimisă de Lică Siei, în care îi promitea că o ia la el, la noua reședință. Analizează ce opțiuni are pentru a-și atinge scopul: Să încerce să-l convingă chiar pe Lică să i-o dea? Mai bine o minte pe Sia că Lică l-a împuternicit pe el să aibă grijă de ea. Dar Sia nu îl crede și îl

expediază cu un „Marș”. Ba încă îi mai trage și o palmă. „Luxurios al închipuirii” (*id.*, p. 778), Rim își imaginează cum ea îi va adresa complimente și el își va lua ceea ce își dorește.

Lina îi dezvăluie lui Rim faptul că este mama Siei, în momentul în care este alertată de servitoare în legătură cu avansurile lui Rim față de Sia (deși mobilul acestei alerte fusese Mini). Mini îi vedea, de altfel, și pe gemenii Hallipa ca fiind fiii biologici ai lui Rim cu Lenora Hallipa.

După alungarea Siei de către Lina, gemenii îl vizitează foarte des pe Dr. Rim. În această perioadă, el merge la repetițiile pentru concert. Află că Sia a făcut un avort și o informează pe Lina de acest lucru, rugând-o cumâini tremurânde să se ocupe de fiica ei. Sia, chiar cu febră 40° C, îi vorbește lui Rim pe același ton grosolan și cu aceeași atitudine de respingere. Rim îl roagă pe colegul său, Profesorul G., să reia operația eșuată a Siei. (Rim) „Aflase de concurența deloială și fructuoasă (a gemenilor, nota mea) odată cu febra de 40°. Grija, indignarea, mila, prudența se precumpăneau.” (*id.*, p. 807) în privința situației Siei.

La înmormântarea Siei, gemenii se tot ascund în spatele lui, iar el se simte jignit, pentru că se știe nevinovat: „Rim, ce-i simțea înapoia lui supărători, știa că nu el a omorât-o și gândul acesta îl întuneca ca fiindu-i ofensator.” (*id.*, p. 821)

Lina îl amenință cu divorțul, dar, în romanul *Rădăcini*, la mulți ani distanță de la moartea Siei, Lina i-l pomenește în povestiri lui Nory, exprimând aceeași părere, neschimbată, despre el. Deducem din relatările Linei că ei au rămas în continuare împreună, căsătoriți.

Abordarea personajului din perspectivă psihanalitică

Nu există o descriere a familiei din care provine doctorul Rim. Ni se spune numai că este fiu de vameș și că el voia să o ajute pe mama sa cu banii moșteniți după moartea tatălui său. Având în vedere aplecarea lui pentru studiu, prelegeri, artă și diferența mare între profesia aleasă de el și cea a tatălui său, putem înțelege că tatăl său era un om (poate) obsedat de control și rigoare, în contrast cu el și neajutorata lui mamă. El a trebuit să aleagă o profesie de salvator, cea de medic, din pricina mamei lui care trebuie să fi fost

neajutorată. Complexul oedipian² nerezolvat îi dă imaturitatea emoțională – Dr. Rim visează la Lenora care e o femeie căsătorită.

A luat-o în căsătorie pe masculina Lina, pentru că avea nevoie de o persoană puternică, ancorată în realitate, el nefiind un om practic. Rim are un complex matern³:

² Oedip este personajul care, fiind alungat de acasă de tată pentru a preveni împlinirea unei profeții, ajunge, necunoscându-și părinții, să își ucidă propriul tată și să se căsătorească cu propria mamă.

Acceptarea diferenței dintre sexe duce, în cazul tuturor copiilor, la alegerea unui obiect al complexului. Acest obiect se proiectează fie pe părintele de același sex, fie pe părintele de sex opus: „Oedip direct (dorință incestuoasă față de părintele de sex opus) și Oedip inversat sau negativ (dorință incestuoasă față de părintele de același sex)” (Perron, Perron-Borelli, 2005, p. 20). Emergent în jurul vârstei de 5 ani, complexul reapare la adolescență și precede „trecerea la organizarea genitală adultă” (*id.*, p. 108). Trăsăturile generale ale Oedipului constituie un model de dezvoltare și funcționare psihică. Parcurusul complexului capătă forme particulare pentru fiecare persoană în parte. Renunțarea oedipiană stă la baza posibilelor progrese ale civilizației (*id.*, p. 114).

Organizarea oedipiană și post-oedipiană este un rezultat al conflictelor oedipiene. Schema de dezvoltare a psihicului poate conține straturi, fixații, regresii. Fixațiile, regresiiile, ca manifestări ale nevrozelor, pot precede stadiul falic – i.e. de organizare preoedipiană – și sunt de natură oro-anală, conform pulsuniilor erotico-anale și sadice. O fixație cu prevalență a conflictului oedipian se concretizează în isterie. Oedipul este, cu alte cuvinte, „complexul nodal al nevrozelor” (Jung, 1999, p. 5).

Organizarea post-oedipiană integrează doi versanți ai complexului oedipian: cel direct și cel inversat. „Investirile erotice ale Oedipului pozitiv” (i.e. direct) „se transferă asupra partenerului sexual din cuplu, în timp ce investirile homosexuale (legate de versantul oedipului inversat) vor alimenta, sub o formă mai mult sau mai puțin desexualizată, investirile relaționale în raport cu ceilalți externi cuplului sexual: părinți, prieteni, figuri sociale și chiar instituții. Destinul acestor investiții homosexuale, care sunt adresate în copilărie părintelui rival, contribuie (...) la formarea Supraeului și la investirea valorilor morale și sociale”. (Perron; Perron-Borelli, 2005, p. 112).

Organizarea genitală adultă se află într-o perpetuă remaniere și într-un echilibru mobil, deoarece este „rezultatul jocului viu al celor două forme de investiții care o formează și care rămân ele însele supuse mobilității și variabilității a tot ceea ce este viu” (*id.*, p. 113). Freud consideră că, spre deosebire de băieți, fetele se desprind de mamă datorită invidiei pe penis. Fata reproșează mamei că nu a născut-o înzestrată cu penis și începe să se identifice cu mama pentru a se cupla cu tatăl și a avea un copil, ca și mama. (Freud, 2001). Karen Horney se opune – în epocă – conceptului freudian de „invidie pe penis”, argumentând că băiatul are o invidie pentru puterea femeii. Ea a considerat maternitatea drept o dovadă a superiorității fiziologice a femeii. Horney interpretează atitudinea dominatoare a bărbaților ca pe o supracompensare a sentimentelor de inferioritate resimțite în copilărie față de capacitatea de reproducere a mamelor lor. În plus, maternitatea este o sarcină ce îngreunează și mai mult lupta pentru supraviețuire, încât bărbații sunt fericiți că nu o au. (Buhle, 1998 *apud* Horney 1926).

puterea financiară a Linei îl face să se simtă neputincios, îl face să zacă, pentru că nu îndrăznește să îi propună afacerea cu casa; până la urmă face pasul și cumpără și casa, dar o asigură financiar și pe mama lui, de care e atașat. Atentează la Sia, pentru că simte că e singură, fără apărare, și încearcă să o seducă prin minciuni. El, o „măimuuță lirică”, e „atras” de Sia cea neajutorată și fără protecție, dar cu aparență de „bloc”, din dorința de răzbunare și invidie pe Lina, cea percepută ca o autoritate.

Maxima agresivitate de care poate da dovadă este malițiozitatea și atitudinea superioară. Cei mai mulți cititori au speculat, din cauza proiecțiilor reflectorilor, că „pierzania” Siei ar fi fost deja comisă de Rim înaintea gemenilor Hallipa. Tipologia psihologică a lui Rim pare însă să nu susțină aceste păreri. Rim este un om slab, efeminat, pierdut în imaginația lui, înclinat să facă lucruri pe ascuns (din lașitate). Nu este un om al faptelor, cu atât mai puțin al acțiunilor violente ce necesită forță fizică.

Rim aparține tipologiei jungiene gândire-intuiție introvertită⁴ prin preocupările teoretice de medicină și cântatul la vioară. Manifestă sub formă de hobby-uri – colecțiile de artă, visarea la nuduri – funcțiile refulate (opuse celor predominante): sentiment-senzație extravertită. Aceste funcții reprimite îl fascinează, prin caracterul lor inconștient, la Lenora cea senzuală și îl fac să proiecteze, în mod absurd, inteligență pe frumusețea fizică. În slujba aducerii în conștiință a funcțiilor senzație și sentiment reprimite, el lucrează – fără rezultate – la concretizarea unei teorii despre „trupul sufletesc”. În același sens îl ajută bucata aleasă spre interpretare, *Don Juan* de Mozart: să calmeze cele două

³ Complexul matern la bărbați ia formele homosexualității și donjuanismului, prin identificarea parțială cu anima (imaginea mamei). (Minulescu, 2001) (v. și Gorgos, 1989, vol. III, p. 50)

⁴ Tipologia jungiană gândire-intuiție introvertită: Tipul de gândire introvertită tinde să aprofundeze, nu să se extindă. „Judecata sa pare rece, inflexibilă, arbitrară și brutală” (Jung, 1997, p. 415). Este greu înțeles de cei din jur, el ajunge adesea la concluzia că ceilalți sunt proști. La extrem, este „celibatarul mizantrop cu inimă de copil” (*ibid.*, p. 417). Poate ușor cădea pradă femeilor orgolioase. Poate părea neîngrijit, neîndemânatic. Ca profesor are o „influență scăzută”, „în timpul predării nu doar predă materia, ci se și gândește la ea”. (*ibid.*). Exclue influențele străinilor, cărora le devine antipatic, este dependent de cei apropiați. Are o pornire accentuată spre singurătate și teamă de sexul feminin. Tipul este un fantast, artist, vizionar mistic, exprimat cel mai bine de expresia „profetul în deșert”. „Argumentelor sale le lipsește acea ratio care convinge. El nu poate decât să mărturisească și să vestească.” (*id.*, p. 435). Formele de nevroză pot include ipohondrie sau hiperestezie a organelor de simț sau atașamente obsesionale față de anumite persoane sau obiecte. (*ibid.*, p. 435).

funcții psihice (sentimentul și senzația), pe care le nedreptătea, neaplicându-le în viața lui cotidiană. Prezența lui Nory – simpla ei prezență – reușise ultima oară să regleze în psihicul său dezechilibrul dat de nesatisfacerea acestor funcții: el se înzdrăvește doar cu prezența lui Nory. Ipohondria și capriciozitatea sunt tot manifestări ale funcțiilor senzație-sentiment reprimite. Faptul că pictorița de succes, Baschkirtscheff, întrupează idealul lui de femeie ne spune că ea este o reprezentare a animei lui, a imaginii lui contrasexuale⁵.

Plăcerea de colecționar pe care o manifestă trădează un tip de personalitate anancast⁶, ceea ce presupune nesiguranță de sine și un specific obsesiv al comportamentului.

La acestea se adaugă furia reprimată privitoare la atotputernica Lina, căreia abia dacă îi poate specula secretele în folosul său, tiranizând-o ca un copil, cu gulerele și

⁵ Formarea imaginii partenerului de viață își are originile în relația cu părintele de sex opus: „când eul este feminin, Animus ca arhetip al masculinității este actualizat (prin mecanisme proiective) în primul rând prin intermediul experiențelor existențiale ale fetei cu tatăl ei. Când eul integrează masculinitatea, Anima este exprimată prin experiențele existențiale ale băiatului cu mama sa. Aceste tipuri de actualizări reprezintă primele activări ontogenetice ale arhetipului contrasexual” (Minulescu, 2001, p. 174). Ulterior imaginii inițiale i se adaugă experiențele avute de-a lungul vieții cu alți parteneri sau persoane de sex opus ce pot modifica mai mult sau mai puțin imaginea de la care s-a pornit. „Băiatul deprivat de mamă sau fata deprivată de tată suferă de o atrofiere a Animei sau Animusului, lipsindu-le astfel organul psihic pentru formarea legăturilor heterosexuale. Aceeași condiție psihică poate fi determinată și de situația inversă, respectiv o relație prea apropiată și cvasi-indestructibilă cu părintele de sex opus, care va conduce la o dezvoltare hipertrofiată a complexului contrasexual și la o identificare a eului cu acesta, mai ales dacă părintele de același sex a fost absent în perioadele critice ale copilăriei sau relația cu el a fost neimplicativă afectiv (detașare, distanță, înstrăinare). Bărbații de acest tip tind să fie capricioși, cu un comportament greu previzibil, moale, fără să se afirme. Femeile dominate de Animus sunt, dimpotrivă, agresive, dogmatice, încăpățanate. Identificarea cu complexul contrasexual poate duce în aceste cazuri spre trans-sexualism.” (Minulescu, 2001, pp. 178-179) Tulburările de identitate se pot concretiza fie în tipul homosexual, fie în complexul Don Juan.

⁶ Anancast – tip de personalitate ce se distinge prin lipsa capacității de refulare. Nu există un singur tip de anancast, dar toate tipurile au în comun o nesiguranță generală. Se caracterizează prin ordine, dorința de rigoare și precizie, pedanterie. Este predispus la fenomene obsesive de diferite grade de intensitate, cel mai adesea nevrotice. Se înscriu în această tipologie muncitorul orgolios expansiv, colecționarul clasificator, contabili, astronomi, medici (neurologi, în special), bibliotecari. (Gorgos, 1987, vol. I, p. 194).

stările lui schimbătoare. Lina are mereu ultimul cuvânt, deși se arată serviabilă față de el. Când e amenințat cu divorțul sau la „promisiunea” Linei că va trăi o sută de ani, el are o reacție de om submisiv, care știe că a fost mereu la mâna soției: „Unde erau bucuriile de proprietar? Unde liniștea casnică? Unde muzica, gravura și amorul?” (*id.*, p. 829). Adică, cu sau fără Lina, nu ar fi avut parte de „amor”?! (Cu alte cuvinte, nu era un afemeiat la modul practic.) Se vindecase de „sărutări feciorelnice”. Doar atât obținuse probabil de la Sia.

Mini îl descrie pe Rim ca fiind un om respingător fizic, cu dublă deviație de sept. Este un laș care nu poate obține fățiș succesul în viață, un om slab, copleșit de complexul de inferioritate al fizicului lui urât. De aceea visează la Lenora cea frumoasă și îi face avansuri Siei, pentru ca măcar ea, tânăra cea urâtă, fără apărare, să îl accepte / să-l perceapă ca frumos. Supracompensarea complexului de inferioritate l-a făcut să aleagă calea studiului și a medicinei, dar și să cânte la vioară.

Stampa lui preferată era o gravură incompletă, neterminată, a Evei, aparținând unui „olandez fără glorie în viață”, care „urmărea (...) un ideal de artă, (...) dar nu ajunsese niciodată la săvârșirea unui tablou” (*Fecioarele despletite*, p. 457). Rim era obsedat de anima lui inconștientă, pe care încerca să o aducă în conștiință. Dacă în viața reală ar fi avut o mulțime de femei, nu ar fi fost nevoie să facă un hobby din nudurile feminine, dar el era un teoretician în medicină și fugea, în practică, de realitatea corpurilor feminine. Iubea intangibilul (i.e. anima), ca expresie a complexului oedipian nedepășit (în cazul lui), nu se maturizase până la punctul în care să poată să iasă din cuplul pe care-l forma cu mama sa. Flirtase cu Nory (fată bastardă, fără tată), iar Nory îl strivise cu piciorul pe care i-l admirase. Această recurență în relaționarea lui cu femeile constituie cercul vicios de comportament în care se plasează Rim: el curtează femei care îl resping, îl strivesc.

Simțea nemulțumire și scârbă pentru propria persoană, pentru imaginea lui fizică pe care femeile (frumoase) i-o reflectau (prin reacția lor), numai Lina (cea urâtă) îl acceptase, pentru că avusese nevoie de el ca de un paravan pentru problema ei cu Sia și Lică. Și Lina fusese ajutată, mai mult decât Rim, de Profesorul protector, care îi dăduse și clientelă. Faptul că are o fantezie în care își închipuie că se impune asupra Siei (până la a o forța/viola) dovedește cât de neputincios și de urât, cât de respins se simțea în relația cu

femeile. De aici și obsesia pentru nuduri, gravură, frumos etc. Faptul că nu se accepta pe sine și voia să se impună în fața celorlalți se reflectă și în alegerea lui ciudată de a purta doar un anumit tip (rar) de guler alb, înalt și de a umbla în redingota ultraperiată, ca și părul lui din cap. Acest comportament excesiv (pedanteria și actul repetat/exagerat al curățării) trimite la un complex inconștient de vinovăție ce pot avea ca mobil fanteziile lui erotice. Aflarea secretului Linei, legat de virginitatea ei pierdută înaintea căsătoriei, îi dă putere puritanului (de fațadă!) catolic Rim să se arate superior soției lui și să-și alimenteze preocupările artistice și teoretice.

În căutarea „mamei lipsă”⁷ (o mamă care în relația ei de cuplu cu tatăl lui Rim fusese prea slabă), Rim își dorește o casă (protecție – aspirație tipic feminină), în timp ce Lina nu simte nevoia unui cămin. Funcția senzație refulată și complexul de inferioritate îl fac să aleagă o casă cu un stil arhitectonic pretențios: „Lui Rim îi plăcuse mult stilul pretențios al exteriorului” (*Concert din muzică de Bach*, pp. 630-631) acestei case. Cu Lina nu avea o relație bună, nu se înțelegeau bine, dar era, probabil, obișnuit, din copilărie, să trăiască alături de un om pe care nu-l iubea, dar de care avea nevoie: tatăl lui. Răzbunarea pe tată se manifestă în continuare, prin transfer, asupra Linei și, ulterior, asupra Siei, prin încercarea „de a o pune la cale”, în dorința lui de a-și înșela soția (pe Lina). Dar Rim nu reușește să se răzbune și rămâne în continuare un om slab, ca într-un cerc vicios.

Unii cititori și critici au speculat că Dr. Rim ar fi fost un satir. Persoanele încadrate în astfel de categorii sunt descrise în cărțile de specialitate (v. Gorgos, IV, 1992) ca având un surplus de energie în toate manifestările lor. Profilul făcut lui Rim de scriitoare nu pare să corespundă satirului: Rim este un bărbat lipsit, în mare parte, de energie fizică; el nu dovedește c-ar avea succes la vreo femeie.

Bibliografie:

Bibliografie primară:

Papadat-Bengescu, Hortensia, *Opere*, vol. I, II, III, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Academia Română, 2012.

⁷ Termen întâlnit în cazuistica psihanalitică.

Bibliografie secundară:

Brooke, Roger (ed.), *Pathways into the Jungian World. Phenomenology and Analytical Psychology*, London and New York, Routledge, 2000.

Buhle, Mari Jo, *Feminism and its Discontents. A Century of Struggle with Psychoanalysis*, Cambridge, Massachusetts, London, Harvard University Press, 1998.

Cambray, Joseph; Carter, Linda (eds.), *Analytical Psychology. Contemporary Perspectives in Jungian Analysis*, Hove and New York, Brunner-Routledge, 2004.

Carotenuto, Aldo, *The Vertical Labyrinth. Individuation in Jungian Psychology*, (Studies in Jungian Psychology; 20), Translated by John Shepley, Toronto, Inner City Books, 1985.

Demorest, Amy, *Psychology's Grand Theorists. How Personal Experiences Shaped Professional Ideas*, Mahwah, New Jersey and London, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2005.

De Scitivaux, Frédéric, *Lexicul psihanalizei*, Iași, Ed. Institutul European, 1998.

Dilman, Ilham, *The Self, the Soul and the Psychology of Good And Evil*, London and New York, Routledge, 2005.

Fordham, Michael, *Freud, Jung, Klein – the Fenceless Field. Essays on Psychoanalysis and Analytical Psychology*, Edited by Roger Hobdell, London and New York, Routledge, 1998.

Freud, Sigmund, *A General Introduction to Psycho-Analysis*, Authorized English translation of the revised edition by Joan Riviere, with a Preface by Ernest Jones and G. Stanley Hall, New York, A Touchstone Book, Published by Simon and Schuster, 1963.

Freud, Sigmund, *Opere* vol. III: *Psihanaliză și sexualitate*, Traducere, eseu introductiv și note de dr. Leonard Gavriliu, București, Editura Științifică, 1994.

Freud, Sigmund, *Opere* vol. I: *Eseuri de psihanaliză aplicată*, Traducere din limba germană și note introductive de Vasile Dem. Zamfirescu, București, Editura Trei, 1999.

Freud, Sigmund, *Opere*, vol. 6: *Studii despre sexualitate*, Traducere din limba germană și note introductive de Rodica Matei, (Biblioteca de psihanaliză; 37), București, Editura Trei, 2001.

Gorgos, Constantin, *Dicționar enciclopedic de psihiatrie*, vol. I, II, III, IV, București, Editura Medicală, 1987, 1988, 1989, 1992.

Grosz, Elizabeth, *Jacques Lacan. A Feminist Introduction*, London and New York, Routledge, 1998.

Jung, Carl Gustav, *Puterea sufletului. Antologie*, vol. I-IV, Texte alese și traduse din limba germană de dr. Suzana Holan, București, Ed. Anima, 1994. [Prima parte: *Psihologia analitică. Temeiuri*; A doua parte: *Descrierea tipurilor psihologice*; A treia parte: *Psihologie individuală și socială*; A patra parte: *Reflecții teoretice privind natura psihismului*]

Jung, Carl Gustav, *Tipuri psihologice*, București, Ed. Humanitas, 1997.

Laplanche, Jean; Pontalis, J.-B., *Vocabularul psihanalizei*, Sub direcția lui Daniel Lagache, Traducere de Radu Clit, Alfred Dumitrescu, Vera Șandor, Vasile Dem. Zamfirescu, Coordonator Vasile Dem. Zamfirescu, București, Ed. Humanitas, 1994.

Laplanche, Jean, *Seducția originară. Noi fundamente pentru psihanaliză*, Versiune românească de Jeana Rotescu, Septimiu Roman, (Caiete de psihanaliză, Nr. 6), București, Editura „Jurnalul Literar”, 1996.

Larousse, *Marele dicționar al Psihologiei*, Traducere din limba franceză de Alina Ardeleanu, Sabina Dorneanu, Nicolae Baltă, Alexandra Borș, Matei Georgescu..., București, Ed. Trei, 2006.

Manzano, Juan; Palacio Espasa, Francisco; Zilkha, Nathalie, *Scenariile narcisice ale parentalității. Experiența clinică a consultației terapeutice*, Traducere din limba franceză Magda Ionescu, (Psihanaliza copilului și adolescentului), București, Editura Fundației Generația, 2002.

Minulescu, Mihaela, *Introducere în analiza jungiană*, (Biblioteca de psihanaliză; 35), București, Editura Trei, 2001.

Mitrofan, Laurențiu, *Elemente de psihologie socială*, București, Editura SPER, 2004.

Nasio, Juan-David, *Five Lessons on the Psychoanalytic Theory of Jacques Lacan* (SUNY Series in Psychoanalysis and Culture), Albany, State University of New York Press, 1998.

Pawlik, Kurt; Rosenzweig, Mark R. (eds.), *The International Handbook of Psychology*, London-Thousand Oaks (California)-New Delhi, SAGE Publications, 2000.

Papadopoulos, Renos K. (ed.), *The Handbook of Jungian Psychology. Theory, Practice and Applications*, London and New York, Routledge, 2006.

Perron, Roger; Perron-Borelli, Michèle, *Complexul Oedip*, Traducere din franceză Teodor-Alexandru Pricop, (Spațiul Psy), București, Editura Fundației Generația, 2005.

Richards, Graham, *Psychology. The Key Concepts*, London and New York, Routledge, 2009.

Roudinesco, Elisabeth, *De la Sigmund Freud la Jacques Lacan. Istoria psihanalizei în Franța*, Selecția textelor, traducere, note și postfață de G. Brătescu, București, Ed. Humanitas, 1995.

Roudinesco, Élisabeth; Plon, Michel, *Dicționar de psihanaliză*, Traducere din limba franceză de Matei Georgescu, Daniela Luca, Valentin Protopopescu, Genoveva Teleki, (Biblioteca de psihanaliză; 38), București, Editura Trei, 2002.

Schram, Dick; Steen, Gerard, *The Psychology and Sociology of Literature. In Honor of Elrud Ibsch*, (Utrecht Publications in General and Comparative Literature, vol. 35), Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2001.

Zamfirescu, Vasile Dem., *Introducere în psihanaliza freudiană și postfreudiană. Curs universitar*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, Editura Trei, 2007.